

УДК 338.24.01
JEL Classification D20, D21

Клименко С.М.,
канд. екон. наук, доцент кафедри
економіки підприємств
Шевчук Н.В.,
канд. екон. наук, доцент кафедри
економіки підприємств
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ АДАПТИВНОСТІ ЗА СУЧАСНИХ УМОВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Klymenko S.M.,
*can.d.sc.(econ), associate professor at the
department of enterprise economics,*
Shevchuk N.V.,
*can.d.sc.(econ), associate professor at the
department of enterprise economics,
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman*

THEORETICAL ASPECTS OF ADAPTABILITY IN MODERN CONDITIONS OF BUSINESS' ACTIVITIES

Постановка проблеми. Адаптивність підприємства є складною багатоаспектною категорією, яка у сучасних наукових дослідженнях характеризується неоднозначністю визначення. Сучасна наукова проблематика адаптивності розглядається крізь призму таких тематичних напрямків, як: системна характеристика (теорія систем та синергетики), організаційна здатність (теорія стратегічного менеджменту), реакція на зміни (поведінкова теорія). Розвиток адаптивності як економічної категорії зумовлений наявністю взаємозв'язку економічних суб'єктів із зовнішнім середовищем, а її специфіка визначається передумовами функціонування та розвитку і особливостями діяльності бізнес-структур. Неоднозначність інтерпретацій адаптивності підприємства зумовлює відповідну проблематику і у аспекті її оцінювання, що за сучасних умов діяльності значно ускладнює процес прийняття ефективних управлінських рішень. Так, основний дослідницький фокус питань оцінювання адаптивності характеризується ретроспективною специфікою. Тобто, рівень адаптивності визначається отриманими економічними результатами, які є наслідками прийняття управлінських рішень у минулому та ефективністю їх реалізації.

Цілком підтримуючи доцільність здійснення досліджень у такому аспекті, вважаємо, що така спрямованість є дещо однобічною з точки зору характеристики адаптивності як джерела своєчасного та адекватного реагування підприємства на зміни зовнішнього середовища, що реалізуються у вигляді конкретних дій. Тобто актуалізується потреба у визначенні адаптивності підприємства з точки зору можливості забезпечувати бажані та очікувані економічні результати як наслідки стратегічних роздумів та прийняття стратегічних рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукова проблематика визначення адаптивності підприємства як системної характеристики (властивості) представлено у наукових працях А. Кайгородцева, І. Мінко, А. Палагіна, М. Рожкова, С. Светунькова, Р. Фатхутдінова, Т. Хан, К. Чуйко, Л. Шаміної та ін.. Адаптивність як здатність досліджували Р. Акофф, І. Ансофф, А. Бойко, К. Бояринова, К. Вишневська, Т. Войтун, П. Максимович, Т. Олійник, О. Орлик, З. Османова, В. Отенко, А. Турило, О. Колодіна, В. Ячменьова, а характеристику адаптивності як реакції на зміни або механізму змін висвітлено у працях С. Головіна, О. Рачкован, Н. Зяблицької.

Незважаючи на наявність вагомого теоретичного доробку щодо наукової проблематики визначення адаптивності підприємства, є низка наукових напрямків, які потребують розвитку в контексті врахування специфіки постіндустріальних умов господарювання бізнес-структур, а основний їх фокус пов'язаний з дослідження превентивних аспектів забезпечення адаптивності.

Постановка завдання. Метою даної наукової статті є розробка теоретичних та методичних аспектів визначення адаптивності підприємств з точки зору відповідності баченню майбутнього та

аргументація авторського перспективного підходу до її дослідження в атрибутивному та результатному аспектах.

Для реалізації поставленої мети в змістовних межах дослідження поставлено такі завдання: аргументувати авторську позицію щодо інтерпретації терміну «адаптивність підприємств»; узагальнити результати критичного аналізу наукових позицій щодо логіки оцінювання адаптивності за сучасних умов діяльності; обґрунтувати доцільність перспективного підходу до визначення адаптивності підприємств; сформувати логіку визначення адаптивності в аспекті сценарної проблематики стратегічного менеджменту.

Об'єктом даного дослідження є процеси забезпечення адаптивності за сучасних умов діяльності підприємств.

Предметом дослідження є атрибутивні та результатні аспекти адаптивності в контексті перспективного напрямку її дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Узагальнення наукового доробку щодо сутності поняття «адаптивність» дозволяє визначити її: як передумову, що зумовлює здатність соціально-економічної системи пристосовуватися до зміни зовнішнього середовища [1; 2]; як сукупність взаємопов'язаних ресурсів та факторів, що зумовлюють розвиток системи [3–5]; як базовий принцип побудови складних систем [6]; як властивість системи, що визначає здатності пристосовуватися до мінливих умов середовища [7–9]; як спосіб існування систем, що спрямований на збереження та продовження їх життєдіяльності [9; 10].

Базуючись на синтетичному використанні наведених інтерпретацій, в межах змісту даної наукової статті під адаптивністю підприємства будемо розуміти сукупність організаційних властивостей, які на основі взаємозумовленості та єдності взаємозв'язку у процесах діяльності визначають здатність підприємства до змін, що є адекватними тенденціям та викликам зовнішнього середовища господарювання. У такій змістовній постановці варто зробити декілька акцентів, що визначають специфіку розуміння адаптивності за сучасних умов діяльності підприємства:

- дослідження адаптивності як ісоко динамічне ної характеристики підприємства, що визначає її здатність до своєчасного та адекватного реагування на зміни зовнішнього середовища є традиційним аспектом наукових економічних досліджень. При цьому, варто акцентувати увагу на тому, що наявність такої характеристики зовсім не є гарантією отримання економічних результатів. Визначеності така характеристика набуває, лише будучи включеною у структуру діяльності підприємства, у динаміку його здатності;

- у наукових економічних публікаціях цільова спрямованість адаптивності визначається у термінології виживання, ефективності функціонування, розвитку, економічної стійкості. Авторська логіка подальшого дослідження буде спиратися на формалізацію цільової спрямованості адаптивності у вигляді конкретного економічного результату як наслідку діяльності та конкретизованої форми прояву намірів та цілей підприємства.

Критичний аналіз методичних підходів до оцінювання адаптивності підприємства, що описано у сучасних наукових дослідженнях, дозволяє виділити узагальнюючі тенденції у даному питанні:

- так як адаптивність безпосередньо є пов'язаною із зовнішнім середовищем, то переважна більшість пропонованих методик у своїй логіці спирається на прив'язку до факторів зовнішнього середовища. При цьому наголошуючи на те, що зовнішнє середовище є не тільки джерелом загроз, а і можливостей для підприємства, зміст методик зводиться до оцінювання здатності протистояти загрозам;

- оцінювання адаптивності відповідно до цільової моделі підприємства здійснюється на основі використання методів таксономічного аналізу, узагальнення показників, відхилень, експертних оцінок та іс. Цілком підтримуючи таку наукову позицію, варто акцентувати увагу на ретроспективній спрямованості таких оцінок. Тобто, аналізуючи рівень виконання поставлених цілей, фактично здійснюється оцінка наслідків прийняття минулих рішень та їх реалізація. Інформаційна спрямованість такої аналітики може бути корисною з точки зору набуття досвіду щодо помилковості або, навпаки, ідентифікації причин успіху, що забезпечили ефективність адаптивних реагувань. При цьому не можна спиратися лише на дану інформацію у висновках щодо рівня адаптивності для прийняття майбутніх рішень, так як вона не забезпечує задоволення інформаційних потреб відносно того, до чого має бути готовим підприємство.

Тобто, оцінювання адаптивності як організаційної здатності є цілком виправданим у ретроспективному аспекті у тому випадку, якщо паралельно буде здійснюватися її оцінювання з позицій відповідності передбачуваним змінам, які можуть відбуватися у зовнішньому середовищі. У такому аспекті ми наголошуємо на доцільності оцінювання адаптивності підприємства відповідно до принципу цілісності, який, з точки зору аналітики, надає даному процесу ретроспективних та перспективних характеристик. Враховуючи те, що ретроспективна специфіка визначення та оцінювання адаптивності підприємств є широко представленою у сучасних

наукових публікаціях, представимо аргументацію авторського бачення щодо особливостей перспективного підходу.

Сучасне зовнішнє середовище функціонування та розвитку підприємств визначається як високо динамічне, невизначене, складне. За таких умов актуалізується потреба у розвитку специфічного виду організаційної здатності, що є пов'язаним із здатністю: «бачити» можливості, моделювати майбутнє, працювати з різними контекстами, тобто створювати цілісне уявлення про майбутній стан підприємства, як бажаний результат його економічної діяльності. Невизначеність стає об'єктом структурування, параметризації та формалізації, а навички реалізації даних процедур набувають пріоритетності на предмет їх розвитку.

За таких умов ускладнюється аспект оцінювання адаптивності з точки зору відповідності існуючого рівня здатності підприємства забезпеченню бачення майбутнього. І така складність полягає у тому, щоб надати невизначеності та складності середовища такої інформаційної форми прояву, яка б могла бути представленою у вигляді інформаційної бази для формалізації передумов, котрі слугують основою побудови прогнозів, стратегічних завдань та стратегічних альтернатив.

Атрибутами організації, що визначають здатності підприємства «працювати» з невизначеністю є гіпотези, наміри та передбачення. У такій конфігурації вони дозволяють структурувати невизначеність (гіпотези), обґрунтувати вибір бажаного майбутнього (стратегічні наміри) з урахуванням можливих намірів інших економічних суб'єктів (передбачення). Наслідок такої взаємодії може бути представленим у вигляді сценаріїв, які описують гіпотетично можливі варіанти розвитку подій у майбутньому та дозволяють виявити унікальні аспекти проблеми і робити певні узагальнення на науковому рівні.

Сценарна інформація виступає основою для формування прогнозів, метою яких є більш точний опис майбутнього. На відміну від сценаріїв, які характеризуються описовістю та гіпотетичною природою, прогнози передбачають формалізацію параметрів та їх конкретизацію у часі. Прогнозна інформація виступає основою для формування стратегічних завдань, як усвідомлених проблемних ситуацій з виділеними умовами (параметрами бачення майбутнього, які формалізовано у вигляді прогнозів) і вимогами (стратегічними цілями).

Особливість стратегічних завдань полягає у тому, що відомим є фактичний стан підприємства і бажаний майбутній стан, а спосіб забезпечення досягнення є невідомим. У такій логіці фактичний економічний стан підприємства має сенс розглядати з точки зору наявного потенціалу, який сформовано у процесах діяльності як сукупність передумов у вигляді ресурсів, здатностей та компетенцій, наявних та таких, що можуть бути створені для забезпечення досягнення бажаного майбутнього стану, як сукупності взаємопов'язаних прогнозних аналітичних індикаторів та якісних показників, що його визначають. Адаптивність підприємства за такої логіки може бути визначено як рівень відповідності наявного потенціалу параметрам бачення майбутнього у вигляді бажаного економічного стану, а ключовою характеристикою адаптивності як організаційної здатності є вміння бачити та оцінювати можливості зовнішнього середовища.

Можливими способами розв'язання стратегічних завдань виступають стратегічні альтернативи, наслідком оцінювання та обґрунтування вибору яких виступають стратегії як сукупність очікуваних параметрів діяльності та економічних результатів, а також конкретизованого інтегрованого набору дій щодо забезпечення їх досягнення. У такому аспекті адаптивність визначається рівнем відповідності фактичних економічних результатів очікуваним, а ключовою відмінною характеристикою адаптивності є вміння перетворювати ідентифіковані та оцінені можливості зовнішнього середовища на ресурси підприємства.

Якщо узагальнити наведені авторські міркування, то логіка визначення адаптивності підприємства в межах перспективного напрямку її дослідження може бути формалізована як представлено на рис. 1.

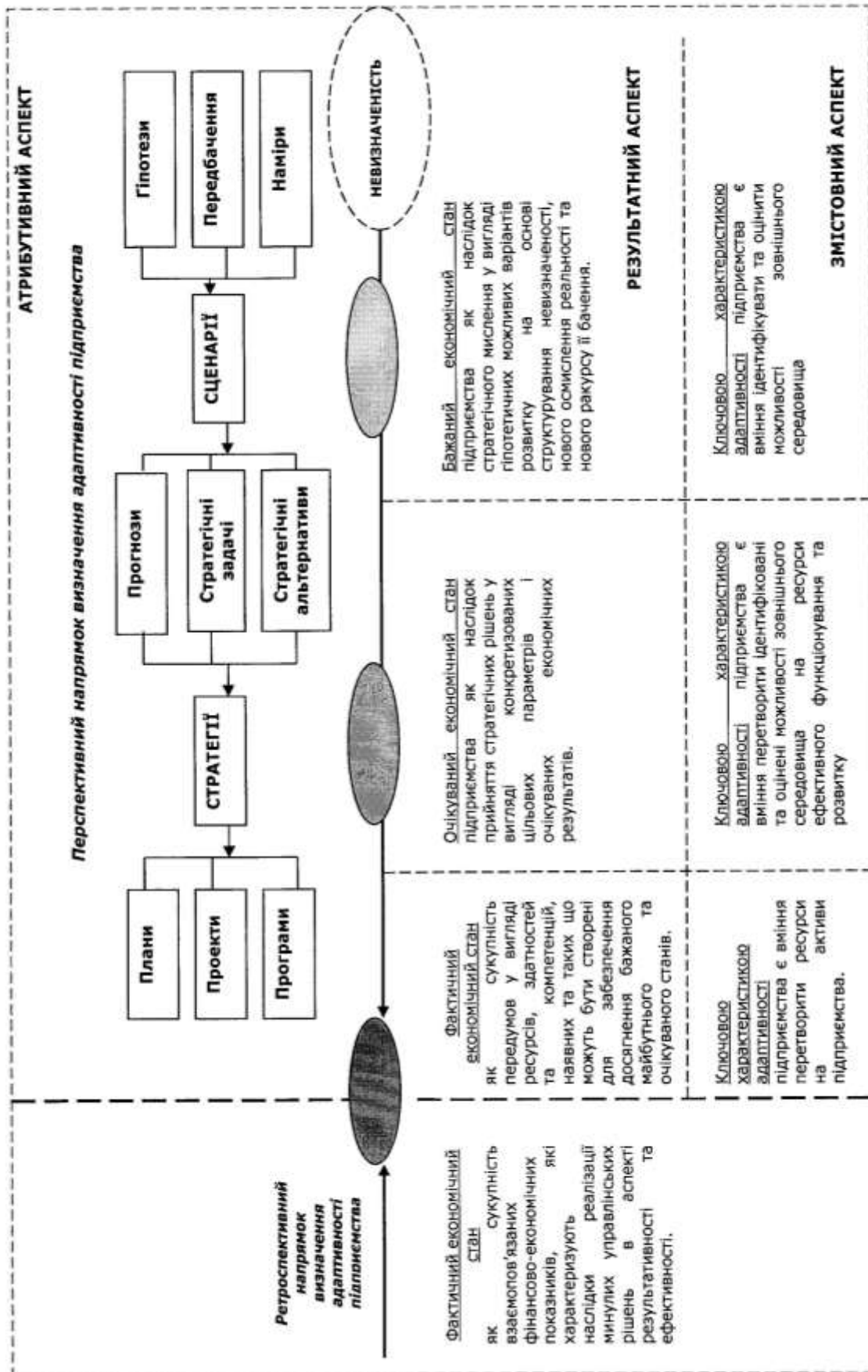

Рис. 1. Теоретичні та методичні аспекти визначення адаптивності за сучасних умов діяльності підприємства

Джерело: формалізація авторської логіки

Основний змістовний акцент даного підходу орієнтований перш за все на зосередженні уваги на сценарних аспектах процесу визначення адаптивності у перспективному напрямку, адекватність якого може стати основою прийняття результативних стратегічних рішень, ефективна реалізація яких здатна забезпечити успішність діяльності підприємств у майбутньому.

Висновки з проведеного дослідження. Узагальнення викладених теоретичних положень дозволяє зробити низку змістовних висновків:

- високий рівень динаміки, складність та невизначеність сучасного зовнішнього середовища зумовлює дослідження адаптивності в аспекті, що пов'язаний із віддаленим майбутнім, як потенційним джерелом розвитку бізнесу відповідно до ментального світосприйняття та когнітивних здатностей організації. Такий ракурс досліджень розвиває напрямок превентивного погляду на проблематику адаптивності та актуалізує розробку відповідних теоретичних положень та методичного інструментарію;

стратегічні аспекти дослідження адаптивності підприємств традиційно пов'язані із розробкою та реалізацією стратегічних рішень, а відповідність фактичних економічних результатів очікуваним, які визначено у стратегічних планах, формує традиційну логіку її оцінювання. У такій постановці характеристика та аналіз адаптивності визначається у ретроспективному аспекті, що характеризує її як наслідок прийняття та реалізації минулих управлінських рішень та не дозволяє використовувати дану бізнес-аналітику як адекватну інформаційну основу для формування стратегії підприємств;

- аргументація доцільності зміщення аналітичного фокусу із ретроспективних оцінок адаптивності у перспективну площину актуалізували дослідження сценарної проблематики, як такої, що дозволяє зосередитися на невизначеності та складності бізнес-середовища, структурувати та формалізувати таку невизначеність на основі сценарного інструментарію та надати їй такої форми, на основі якої можна приймати ефективні стратегічні рішення.

Дослідження адаптивності підприємства у пропонованому форматі актуалізує потребу у формуванні та розвитку методичного інструментарію, який дозволяє працювати з майбутнім, структурувати та формалізувати невизначеність та складність зовнішнього середовища, розвивати відповідні внутрішні організаційні здатності підприємства, які пов'язані з ментально-когнітивною проблематикою діяльності підприємств.

Література

1. Акофф Р., Эмери Ф. О целеустремленных системах. Москва, 1974. 272 с.
2. Акофф Р., Магидсон Дж., Эддисон Г. Идеализированное проектирование : как предотвратить завтрашний кризис сегодня. Создание будущего организации. Днепропетровск, 2007. 320 с.
3. Рожков М. Н. Основные категории адаптивного управления социально-экономическими системами. *Вестник Московского государственного областного университета*. Сер. Экономика. 2010. № 2. С. 117–119.
4. Ячменьова В. М., Османова З. О. Суть понятия «адаптация» та «адаптивність». *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2010. № 684. С. 346–353.
5. Соколова Л.В. Організаційно-економічне забезпечення адаптації підприємств до невизначеності бізнес-середовища: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: 08.06.01. Донецьк, 2006. 34 с.
6. Кунцев С. В. Особенности синергетического подхода при моделировании сложных систем. *Сучасна картина світу: інтеграція наукового та позанаукового знання: Збірник наукових праць*. 2004. Випуск 3. С. 46–50.
7. Олійник Т. В., Отенко І. П. Валідізація адаптивності процесів розвитку підприємства. *Культура народів Причорномор'я*. 2011. № 215. С. 96–99.
8. Дорофеева В.В. Формирование системы адаптационного менеджмента предприятий обрабатывающей промышленности : автореф. дисс. на соискание учен. степени д-ра экон. наук: 08.00.05. Иркутск, 2014. 40 с.
9. Османова З.О. Адаптивность среди характеристик деятельности предприятия как экономической системы. *Научный вестник: Финансы, банки, инвестиции*. 2016. № 4. С. 165–169.
10. Рожков М. Н. Основные категории адаптивного управления социально-экономическими системами. *Вестник Московского государственного областного университета*. Сер. Экономика. 2010. № 2. С. 117–119.

References

1. Ackoff, R. and Emery, F. (1974), *O tseleustremlennykh sistemakh* [On purposeful systems], Sovetskoe Radio, Moscow, Russia, 272 p.
2. Ackoff, R., Magidson, J., and Addison, H. (2007), *Idealizirovannoe proektirovaniye: kak predotvratit zavtrashniy krizis segodnya. Sozdaniye buduschego organizatsii* [Idealized Design: How to Dissolve Tomorrow's crisis... Today: Creating an Organization's Future], Balans Biznes Buks, Dnepropetrovsk, Ukraine, 320 p.

3. Rozhkov, M.N. (2010), "Basic categories of adaptive management in socio-economic systems", *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo oblastnogo universiteta. Ser. Ekonomika*, no. 2, pp. 117–119.
4. Yachmeneva, V.M., and Osmanova, Z.O. (2010), "Essence of notions of "adaptation" and "adaptiveness"", *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*, no. 684, pp. 346–353.
5. Sokolova, L.V. (2006), "Organizational and economic support for adaptation of enterprises to uncertainty of the business environment", Thesis abstract for Dr. Sc. (Econ.): 08.06.01, Institut ekonomiki promislovosti, Donetsk, Ukraine, 34 p.
6. Kuntsev, S.V. (2004), "Synergetic approach at modeling complex systems are considered", *Suchasna kartina svltu: Integratsiya naukovogo ta pozanaukovogo znannya: Zblnrnik naukovih prats*, no. 3, pp. 46–50.
7. Oliinyk, T.V. and Otenko, I.P. (2011), "Validation of the adaptability of enterprise development processes", *Kultura narodov Prychernomoria*, no. 215, pp. 96–99.
8. Dorofeeva, V.V. (2014), "Formation of the system of enterprise adaptation management of manufacturing industry", Thesis abstract for Dr. Sc. (Econ.): 08.00.05, FGBOU VPO "Baykalskiy gosudarstvennyy universitet ekonomiki i prava", Irkutsk, Russia, 40 p.
9. Osmanova, Z.O. (2016), "Adaptivity among the characteristics of the enterprise as an economic system", *Nauchnyy vestnik: Finansy, banki, investitsii*, no. 4, pp. 165–169.
10. Rozhkov, M.N. (2010), "Basic categories of adaptive management in socio-economic systems", *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo oblastnogo universiteta. Ser. Ekonomika*, no. 2, pp. 117–119.

Стаття надійшла до редакції 12.03.2018 р.

Рецензент: д.е.н., професор ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» В.П. Кукоба

УДК 330.34; 338.33; 658.5
JEL Classification L 830, O 130

Яковчук А.М.,
старший викладач
ПВНЗ «Міжнародний економіко-
гуманітарний університет імені
академіка Степана Дем'янчука»

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМІВ СТРАТЕГІЧНИХ ЗМІН НА МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Yakovchuk A.M.,
senior lecturer,
International Economic and Humanitarian University
named after Academician Stepan Demyanchuk

THE METHODOLOGICAL APPROACH TO DETERMINE THE DIRECTIONS OF STRATEGIC CHANGES AT MACHINE-BUILDING ENTERPRISES

Постановка проблеми. Проблематика досягнення підприємствами стратегічної стійкості набуває все більшої актуальності в умовах підвищеного динамізму бізнес-середовища. З одного боку, стратегічна стійкість виступає сьогодні ключовою системною компетенцією підприємства. З іншого боку, стратегічна стійкість підприємства є результатом ефективного за злагодженого стратегічного управління підприємством, яке у сьогоднішніх умовах реалізується завдяки своєчасному та проактивному впровадженню змін. Отже, в сучасних умовах для машинобудівних підприємств, які демонструють здебільшого стримані темпи виходу з кризи та повільне економічне зростання, необхідним є структуроване визначення імперативів утримання стійкої конкурентної переваги. Для збалансованого стратегічного управління машинобудівними підприємствами такі імперативи повинні враховувати як макро- так і мікро складові стратегічної стійкості. Виокремлення дуалістичної природи стратегічної стійкості та подальша декомпозиція імперативів цієї стійкості є актуальним науковим завданням, яке вимагає постійного удосконалення.